

Laskai Anna

169 ÉV EMLÉKEI*

A Filharmóniai Társaság Zenekarának gyűjteménye a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban

Bevezetés

Az elsősorban 20. századi és kortárs komponisták, zenetudósok hagyatékait megőrző és feldolgozó 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban különleges jelentőségűnek tekinthető a zenei intézménytörténet egyik legfontosabb együttesének, a Filharmóniai Társaság Zenekarának irattári dokumentumait felölelő gyűjtemény. A nagy múltra visszatekintő együttes, Magyarország első szimfonikus zenekara 1853-tól egészen máig a budapesti zeneélet meghatározó intézményének tekinthető. Az Erkel Ferenc és a Doppler fivérek kezdeményezésére megalapított együttest eddigi, csaknem 170 éves működése során olyan neves karmesterek (s egyben a zenekar elnökkarnagyai) irányították, mint Erkel Ferenc, Erkel Sándor, Kerner István, Dohnányi Ernő, Ferencsik János és Kórodi András, mellettük pedig olyan vendégdirigensek, mint Gustav Mahler, Goldmark Károly, Wilhelm Furtwängler vagy Erich Kleiber.¹

A Filharmóniai Társaság együttese hosszan tartó működése során gazdag dokumentációt őrzött meg, amely 2022. február 25-én került a Magyar Tudományos Akadémiához. A letéti szerződés ünnepélyes keretek között került aláírásra az MTA székházában, mely alkalommal a gyűjtemény gondozását a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumra bízta.² A gyűjtemény több mint 200 dokumentumot tartalmaz, melyeknek a rendszerezése és digitalizálása azóta elkezdődött.

A Filharmóniai Társaság Archívumát készülő disszertációm kapcsán kerestem föl 2017-ben, és az anyagrészt áttekintésekor figyeltem fel az együttes külföldi hangversenyeinek gazdag dokumentációjára, melynek köszönhetően értekezésem

* Előadasként elhangzott 2022. május 19-én a BTK Zenetudományi Intézet által rendezett *Tudományos Fórum Extra* című eseményen is, amely az Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumának tíz éves fennállásáról emlékezett meg. A szerző a BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 Bár jelen összefoglalás nem a nagy múltra visszatekintő zenekar működésének ismertetésére koncentrálni szeretném mégis felhívni a figyelmet egy általam összeállított idővonalra, amely a filharmonikusok történetének legfontosabb eseményeit sorakoztatja föl. A virtuális archívum a Filharmóniai Társaság honlapján érhető el: <https://bftz.hu/archiv>. (Utolsó hozzáférés: 2022. február 30.)

2 A gyűjtemény befogadásáról és a letéti szerződés ünnepélyes átadásáról a következő híradás jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia honlapján: https://mta.hu/mta_hirei/a-magyar-tudomanyos-akademiahoz-kerult-a-budapesti-filharmoniai-tarsasag-zenekaranak-gyujtemenye-111987. (Utolsó hozzáférés: 2022. február 30.)

témája Dohnányi és az együttes külföldi hangversenyeinek feltárása felé irányult. A Társaság archívuma, amely eredetileg az Operaház épületében kapott helyet, kutatásom idején már egy Jókai téri épület kis helyiségében lett ideiglenesen elhelyezve, mégpedig az Operaház épületének felújítása miatt. Bár a költözés utáni állapotok (a helyiség szűkössége és a többé-kevésbé még dobozokban tárolt dokumentumok miatt) megnehezítették a kutatást, az együttes kottatárának részét képező irattárban lenyűgözően impozáns gyűjteményt tanulmányozhattam.³ Jelen áttekintés a zenekar archívumának történetét és összetételét mutatja be, különös figyelmet fordítva azokra a dokumentumcsoportokra, amelyek a jövőbeli kutatás szempontjából érdekesek lehetnek.

Előzmények: A zenekar Emlékgyűjteményének létrehozása

Csuka Béla a Társaság fennállásának kilencvenedik évfordulója alkalmából 1943-ban közreadott kötetében számolt be elsőként arról az Emléktárról, amelyet az együttes történetével kapcsolatos emlékek és dokumentumok megőrzése céljából alapítottak.⁴ A nagy múltú zenekar az Operaház 1930-ban megnyitott emlékgyűjteményének mintáját követve kezdett hasonló vállalkozásba, már csak azért is, mert – mint ahogy erre Csuka, a gyűjtemény „őre” rávilágított – „sajnálattal kellett megállapítanunk, hogy az Operaháznál 31 évvel idősebb Filharmóniai Társaság emlékeinek összegyűjtésére és rendezésére mindaz ideig senki sem gondolt. Hogy e nagy mulasztást a lehetőség szerint pótolhassuk, 1931-ben kezdtük meg Emlékgyűjteményünk megszervezésének a munkáját.”⁵ Csuka kitér a gyűjteményben őrzött legfontosabb dokumentumcsoportok rövid ismertetésére is, valamint megemlíti egy – az Emlékgyűjtemény zenei és irattári anyagaitól független – zenetudományi könyvtár létesítésének tervét is, amelynek alapjait Csuka beszámolója alapján 1933-ban tették le, s a Társaság egyik alapítója és első elnökhelyettese után „Erkel Ferenc-könyvtárnak” nevezték el. E könyvtár tíz évvel később, Csuka kötetének megjelenésekor, 1943-ban már ezres példányszámmal büszkélkedhetett.⁶ Egy 1931. október 30-i jegyzőkönyvi feljegyzés is tanúskodik a könyvtár megszervezéséről, ebből az is kiderül, hogy a zenekar akkori elnökhelyettese, Dohnányi Ernő a választmány tagjaival egy emléklakettet szavaztatott meg Csuka Bélának a fáradozásaiért.⁷

A korabeli sajtóorgánumokban e forrásokon kívül csupán szórványosan találkozhatunk a Társaság gyűjteményeiről szóló híradásokkal. A *Budapesti Hírlap* újságírója, Innocent Vincze Ernő 1935-ben a zenekari tagok derűs emlékeit közreadó írásának bevezetőjében festi le az együttes mindennapjait körülvevő környezetet,

3 Az együttes kottatárának példányai nem kerültek a Zenetudományi Intézetbe, hiszen nagy részüket a zenekar a mai napig használja.

4 Csuka Béla: *Kilenc évtized a zeneművészet szolgálatában. A Filharmóniai Társaság Emlékkönyve 90 éves jubileuma alkalmából*. Budapest: Filharmóniai Társaság, 1943, 213–215.

5 Uott, 213.

6 Uott, 215.

7 A Filharmóniai Társaság Zenekarának jegyzőkönyve (1923–1934), 283–284. Jelzet nélkül. BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum

és a könyvtár mellett megemlíti a Filharmóniai Társaság múzeumát is.⁸ Nagy valószínűséggel ez utóbbiban kaphatott helyet az együttes irattári és tárgyi emlékeit őrző, ám ezúttal más elnevezéssel megjelölt Emlékgyűjteménye, amelyet Az Est tudósítása alapján, 1937 tavaszán terveztek megnyitni a nagyközönség számára.⁹ Bár a későbbiekben egyetlen forrás sem utal arra, hogy valóban létrejött-e a tervezett múzeum, az azonban bizonyos, hogy ahogy a könyvtár létrehozásában, úgy az együttes gyűjteményének gondozásában is Csuka Béla játszott meghatározó szerepet. A múzeum „őre” ugyanis nemcsak a zenekar gordonkaművészeként tevékenykedett, s a hazai viola da gamba- és barytonjáték egyik első kimagasló egyénisége volt,¹⁰ de tudományos érdeklődést is mutatott is. Rendezte a Filharmóniai Társaság emlékeit és dokumentumait, valamint a Társaság elnökkarnagyának, Dohnányi Ernőnek filharmóniai szerepléseiről, illetve Magyarországon maradt könyv- és kottagyűjteményéről is részletes listát készített.¹¹ Minden bizonnyal Csuka Bélának volt köszönhető az is, hogy a Filharmóniai Társaság Dohnányi-korszakából maradt fenn a legtöbb irattári dokumentum (1. faksimile).

A Filharmóniai Társaság Archívumának dokumentumtípusai

Bár a Zenetudományi Intézetbe került iratanyag rendezése és katalogizálása még folyamatban van, a Filharmóniai Társaság gyűjteményét az alábbi kategóriákba csoportosíthatjuk: a Társaságnak és jóléti egyesületeinek a jegyzőkönyvei; alapszabályok; sajtógyűjtés; műsorlapok, műsorfüzetek, plakátok; levelezés; pénzügyi iratok; valamint különféle jegyzékek (például névsorok, törzskönyv, próbanaplók). A gyűjtemény a számos írásos dokumentum mellett nagyszámú fényképet, festményt és tárgyi emléket is megőrzött, ezek nagy része azonban az együttes birtokában maradt. A jelenleg hozzáférhető legfontosabb dokumentumtípusokat az 1. táblázat (a 150. oldalon) foglalja össze, s szemlélteti azt, hogy az adott típusú anyagrészek az együttes működésének mely időszakból maradtak fenn. Mint látható, a zenekar első évtizedeiből, vagyis a 19. század második felétől egészen a 2000-es évek elejéig terjedő időszakig többféle forrástípus megtalálható, bár az 1950-es évektől kevesebb forráscsoportból maradtak fenn tételek.

-
- 8 Innocent Ernő: „Magszóal a zenekar – hangszer nélkül... Vidám emlékek, tréfák, apróságok az Operaház zenekarának életéből”, *Budapesti Hírlap* 55/294. (1935. december 25.), 38.
- 9 (Szerző nélkül): „Tavasszal megnyílik a Filharmóniai Társaság múzeuma”, *Az Est* 28/29. (1937. február 6.), 12.
- 10 Batizi László (szerk.): *A magyar muzsika hőskora és jelene történelmi képekben*. Budapest: Dr. Pintér Jenőné kiadása, 1944, 385–386. Csuka nem csupán gyakorló muzsikusként, de publikációival zeneíróként is jelentős munkát végzett e két historikus hangszer szélesebb körű megismertetésével, ráadásul Haydn barytonművei jegyzékének összeállításával nem csupán a hazai, de a nemzetközi Haydn-kutatás számára is nagy szolgálatot tett. Ld. Csuka Béla: „Viola da gamba”, *A Zene* XV/7. (1934. január 1.), 89–92.; uő: „A baryton”, *A Zene* XX/7. (1939. január 15.), 135–141.; uő: „Haydn és a baryton”. In: *Zenetudományi tanulmányok Kodály Zoltán 75. születésnapjára*. Szerk. Szabolcsi Bence–Bartha Dénes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957, 669–728.
- 11 Laskai Anna: „Hát, kultúrembereknek mindig van. Dohnányi Ernő könyv- és kottatárának története”. 1. rész: *Muzsika* 60/10. (2017. december), 11–15., 2. rész: *Muzsika* 61/1. (2018. január), 14–18.

Mejegyzések
a Filharmoniai Társaság hangversenyműsorainak
első kötetéhez.

Ez első kötetben a Filharmoniai Társaság első 49 évének hangversenyműsoraival nyertek elfelezést. Bár kívánatos lett volna e kötetben az egész első fel század műsoraival egybegyűjtve látni, azonban tekintettel arra, hogy 1902 óta kezdődően a filharmoniai műsorok nagyobb terjedelemben a „Zeneközöny”-ben jelentek meg, célszerűbbnek látszott a 50. évad műsoraival új kötetben kezdeni el.

Társaságunk működésének első évtizedeiben a műsorokat nem gyűjtötték rendszeresen. Ennek következtében az itt található 280 műsor közül eredetiben csak 203 db maradt fenn. Hogy a hiányzó 77 műsor közül 72-öt legalább másolatban pótolhassak*, a következő idegen forrásokat kellett igénybevennem:

1.) D'Isoz Kálmán nemzetimuzeumi igazgatónak

* 5 db esik a 49 év alatt tartott nyilvános főpróbára, melyek műsoraival nem őrizték meg, az országunknál fogva pótlásuk sem sikeres.

A Filharmóniai Társaság irattárának legfontosabb dokumentumai																	
Dokumentumtípus	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	
Jegyzőkönyvek (zenekar)					1893–1934								1970–1985				
A Filh. Társ. Őzvegy- és árvasegélyező Egyesületének jegyzőkönyvei					1890–1943												
A „Nyugdíjas Filharmonikusokat segélyező Dohnányi Egyesület” jegyzőkönyvei									1921–1945								
Alapszabályok			1870–1924														
Tagok névsora			1867–1935														
Próbanaplók					1900–1932												
Kottatári katalógusok											1938–2015						
Kritikák						1892–1990											
Műsorfüzetek						1887–1943					1960–2017						
Műsorlapok			1853–1921														
Levelek					1887–1938					1941–1976							
Pénzügyi iratok											1948–2000						
Plakátok						1908–2017t											

1. táblázat

A gyűjtemény összetételét közelebbről megvizsgálva kiderül, hogy a Filharmóniai Társaság működésének első évtizedeiből csak szórványosan maradtak fenn dokumentumok, már csak azért is, mert a Társaság alapszabályát csak jóval a megalakulását követően, a kiegyezés után, 1870-ben hagyták jóvá.¹² Az irattár is csaknem két évtizeddel később, 1887-től kezdte szisztematikusan megőrizni az együttes működéséhez szorosan kapcsolódó dokumentumokat. Szintén ettől az évtől rögzíti a Társaság a választmányi üléseket jegyzőkönyvek formájában, amelyekből az 1893 és 1990 közötti időszakból maradtak fenn példányok. Ezekon kívül a Társasághoz kapcsolódó, korabeli elnevezése szerint „jóléti” szervezeteknek – a „Nyugdíjas Filharmonikusokat segélyező Dohnányi Egyesület”-nek és a „Filharmóniai Társaság Őzvegy- és Árvasegélyező Egyesületének” – a jegyzőkönyvei és alapszabályai is megtalálhatóak a gyűjteményben, megalakulásuktól egészen az 1940-es évek közepéig. A Társaság üléseiről készült jegyzőkönyvek vizsgálata során ugyanakkor nem csupán az intézmény működésének legfőbb eseményeibe, hanem a koncertprogramok összeállításáról és a hangversenyeket vezénylő karmesterek személyéről szóló eszmecserekrébe, valamint a mindennapi problémák megvitatásába is betekintést nyerhetünk (2. fakszimile).

Ez utóbbira, mégpedig egy más forrásból még nem ismert belső konfliktusra találunk példát az együttes jegyzőkönyvének 1923. évi bejegyzéseiben, amely egy, az akkori elnökmegválasztás elleni puccskísérletet rögzít, amelyet a zenekar egyik muzsikusa indított el. A bejegyzés szerint Fekete Gyula, az együttes

12 Csuka: *Kilenc évtized...*, 213.

332

Li XX. Közgyűlés.
1922 június 16-án

Elnök: Dohányi Gusztáv Igazgató: Komor Vilmos.
Jelen van: 86 tag.

Elnök úrnak a megjelentek és
megnyitván a közgyűlést a jegyzőkönyv
hitelesítésére felkéri Schuster és
Dr. Kárpáthy urakat.

Tapsind slótt Bauer határozat
ot kért a hivatásos tisztviselőre.

Közgyűlési kimondja, hogy
az igazgatónak távol levőket
meg kell büntetni, mintha egy
próbát nem látogatott volna.

Dancsiga napirend slótt február
lál és arra kéri a közgyűlést,
hogy ne hagyja meg a szemé-
lyen igazságon befolyásolni.
De kérésnek szétmondja
három inkább fogjunk össze
mindnyájunk érdekében. (Elutasít)
A napirend első pontja
a választmány jelentése. A
jelentéshez felkéri a szilárd fel.
Képpelölje a kultúrális adó
rincen fizesse összegetek.

Komor felvilágosítja, hogy
mindent megtett a választ-
mány a szegény adó elengedé-
sére, amit kérésre, hogy a
törvény 5% helyett harmin-

második hegedűszólamának tagja indítványozta az eljárást az elnökmegtagy ellen; az elnökségi tagokat megkerülve azt követelte, hogy a következő évad folyamán Dohnányi mindössze csupán két hangversenyt dirigálhasson. A következő közgyűlésen ismét napirendi pontként tárgyalták Fekete kezdeményezését, s mint kiderült, a zenekar hegedűművésze elsősorban azért gyakorolt a szabályokat kijátszva nyomást az együttes tagjaira, mert nem tartotta megfelelőnek Dohnányi karmesteri kvalitásait.¹³ A puccskísérletről sem más forrásokból, sem a Dohnányi-életrajzokból nem szerzünk tudomást, ami jelzi: a jegyzőkönyvek a kutatás számára unikális információkkal is szolgálnak.

A Filharmóniai Társaság repertoárjáról szintén Csuka Béla készített részletes jegyzéket.¹⁴ Ennek összeállításához nyilvánvalóan segítségül szolgáltak azok az emlékgyűjteményben őrzött hangversenyműsorok, melyeket az 1853 és 1902 közötti időszakból maga Csuka rendezett kötetbe, s egy bevezetővel, vagy ahogy ő maga utalt rá, közreadói előszóval látott el. Ezenkívül a műsorfüzetekben megjelenő hangversenyműsorok és különálló műsorlapok is a rendelkezésére állhattak: ezekből is bőséges számban maradtak fenn példányok egészen az 1940-es évek elejéig. Az ezt követő időszak hangversenyprogramjainak dokumentációja azonban változatosnak és évenként eltérőnek tekinthető. Mindezek alapján valószínűnek tarthatjuk, hogy bár a gyűjtemény őrének, Csuka Bélának 1944-es távozása után megszűnt a szisztematikus gyűjtés, ám ennek ellenére mégis színes és gazdag dokumentáció maradt ránk a következő évtizedekből is. Az együttes több száz unikális értékkel bíró óriásplakátot tartalmazó gyűjteménye szintén hozzájárul a zenekar repertoárjának feltérképezéséhez (3. *faksimile*).

A hangversenyek recepciójára vonatkozó adatokat azok az óriási, szintén Csuka Béla és elődei által összeállított albumok őrizték meg, amelyek a századfordulótól egészen az 1940-es évek közepéig tartalmaznak híradásokat. Ez utóbbi forráscsoport, amely a hangversenyek dátuma alapján kronologikusan rendezi az együttes koncertjeiről megjelent kritikákat, az egyik legértékesebb része a Filharmóniai Társaság gyűjteményének, már csak azért is, mert egy-egy hangversenyhez akár tíztizenöt sajtóorgánumból származó újságkivágot is tartozik. Külön jelentőséggel bírnak a külföldi turnékról készült sajtógyűjtések – például az 1928-as jubileum alkalmán megvalósult európai, az 1936-as olaszországi és bécsi, valamint az 1937-es németországi koncertkörútról –, amelyekben a Magyarországon megjelent híradásokon kívül a külföldi kritikák is megtalálhatók. Szerencsés módon a hazai hangversenyekről szóló magyar nyelvű kritikák mellett több német nyelvű budapesti lap híradását is megőrizték. Míg a század első feléből származó sajtóvisszhangok nagy része egységekbe rendezve maradt fenn, az 1950-es évek utáni újságkivágotok nagy része csak a közelmúltban került rendezésre.

13 Ld. bővebben: Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikuskok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei”. DOI-szám: 10.23714/mza.10011_NKFIH_123819. https://zti.hu/files/mza/docs/Forraskutatas_2019/Nekem_nem_kellene_kritikusok_Laskai_tanulmany.pdf

14 Csuka: *Kilenc évtized...*, 109–207. A jegyzék kézírata Csuka Béla hagyatékában maradt fenn, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őriz.

SMETANOVA SÍNĚ — OBECNÍ DŮM

Ve čtvrtek, dne 24. září 1925 o půl 8. hod. večerní

II. KONCERT
BUDAPEŠTSKÉ
FILHARMONIE

DIRIGENT E. DOHNÁNYI

Solista E. Dohnányi, klavír.

POŘAD:

1. *A. Dvořák*: „Karneval“, ouvertura.
2. *Béla Bartók*: Deux portraits, op. 5.
3. *W. A. Mozart*: Klavírní koncert* G-dur
a) Andante b) Allegro c) Andante.

Solista E. Dohnányi.

4. *R. Strauss*: „Don Juan“, symfonická báseň.
5. *Fr. Liszt*: Uherská rhapsodie I. f-moll.

* *Koncertní křídlo „Blüthner“.* dodal zástupce *S. Kohn, Praha.*

Uváděči mají nařizeno nepouštět nikoho za jednotlivých čísel do koncertní síně.

Az együttes repertoárjának értékeléséhez további kiegészítésül szolgálhatnak azok a katalógusok, melyek könyv- és kottatárak összetételéről tájékoztatnak. E jegyzékek részletesen rögzítik a gyűjteményben található kották kiadási adatait, az elérhető szólamkották számát és több esetben bekerülésük idejét is. Kottatárak ezeken kívül szerzői kéziratos partitúrákat is megőrzött, hiszen a kezdetektől napjainkig számos hazai ősbemutató – például Bartók, Kodály, Dohnányi és Weiner műveinek első előadása – köthető az együttes nevéhez. Bár a kottatár példányai nem kerültek a Zenetudományi Intézetbe, a 20. századi komponisták kéziratainak elektronikus másolatai egy digitalizálási megállapodás értelmében a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban is tanulmányozhatók lesznek (4. *faksimile*).

Nemcsak a Társaság gyűjtötte albumokba a sajtódokumentumokat. A zenekar tagjai is készítettek saját kezűleg ilyeneket, amelyek egy-egy konkrét tematika szerint válogatnak a fennmaradt emlékekből. A 20. század első feléből csupán a Társaság nyolcvanéves fennállása alakalmából összeállított jubileumi album maradt fenn (1933), az 1970-es évekből azonban több is, amelyek egy-egy külföldi hangversenykörút dokumentációját rendezik egységbe. Ezek a sajtókiadványokon kívül hangversenyműsorok szóróanyagait, fényképeket, térképeket, leveleket tartalmaznak, de olyan érdekes, belső használatra szánt listákat is, mint a zenekari tagok ülésrendje a repülőn vagy a szállásokon a szobabeosztás.

Fennmaradtak továbbá próbanaplók is, amelyekből kiderül, hogy egy-egy koncert előtt hány alkalommal próbált az együttes, vagy ki vezette a próbát. Ezekből a próbanaplókból sajnálatos módon csupán két kötet maradt fenn, melyek az 1900 és 1932 közötti időszak adatait rögzítik. Érdemes összevetni ugyanakkor a naplókban található adatokat például a hangversenyekre reflektáló sajtóvisszhangokkal, ugyanis előfordulhat, hogy egy hangversenynek azért volt negatív a fogadtatása, mert a zenekar valóban nem próbált eleget a koncertre. Így például az 1924. október 13-i, Dohnányi vezényelte hangverseny után számos lesújtó kritika jelent meg, sőt valóságos botrány bontakozott ki a zenekritikusok és az együttes között.¹⁵ A kritikusok a koncerten felhangzó Bruckner-szimfóniában alkalmazott húzásokat, illetve az előadás vitatható minőségét nehezményezték. A próbanaplók áttekintése után nyilvánvalóvá válik, hogy a nyilvános főpróba előtt Dohnányi mindössze háromszor próbált a zenekarral, s ezek közül csak egyetlen olyan alkalom volt, amikor az egyébként igen nehéz Bruckner-szimfóniával foglalkozott. A zenekar kvalitásairól nem csupán a sajtóvisszhangokból kaphatunk képet, hanem a hangfelvételekből is, amelyekből csak az utolsó pár évtizedből őrzött meg a gyűjtemény később modern hanghordozóra, CD-re rögzített felvételeket. Ugyanakkor szerencsére korábban is készültek az együttes játékaról hangfelvételek, s először éppen a Dohnányi-korszakban (5. *faksimile* a 156. oldalon).

A dokumentumok közül levelek maradtak fenn a legnagyobb számban. A hangversenyműsorokhoz hasonlóan Csuka az együttes ügyeivel kapcsolatos legértékesebb levélváltásokat is egy külön kötetbe rendezte, amelyet „A Filharmoniai Társaság elnökeinek, vendégeinek és barátainak írásai 1887–1927” címmel látott el.

15 A kritikabotrány eseményeiről ld. bővebben: Laskai: *Nekem nem kellene kritikusok...*

Partitúra	Stimm	
Bartók Bela		
17	/	Mét kép (Deux images) Op. 10 / 1 536
18	/	Deux portraits Op. 5 / 1 563
19	/	1. Suite Op. 3 / 1 553a
20	/	2. Suite für kl. Orch. Op. 4 / 1 581
21	/	Terce Suite / 1 648.
22	/	I. Rhapsodie (szólaművészet) Op. 100 mit Orch. / 1 650.
23	/	Magyar képek. / 1 657
24	/	Magyar parasztdalok. / 1 662
25	/	Das neue Jahr (Drei Dances Romanzen) / 1 671.
26	/	Concerto / 1 674
Berlioz Hector		
27	/	Sinfonie fantastique Op. 14 / 1 20
28	/	" dram. Romeo u. Julia Op. 17 / 1 299
29	/	" " " Fee Meé / 1 134
30	/	" Harold in Italien Op. 16 / 1 260
31	/	" Trauer u. Triumph Op. 15 / 1 415
32	/	Die Sommerfrüchte, 6 Capricer / 1 200
33	/	Grosse Todtenmesse Op. 5 / 1 158

4. faksimile. Bartók-művek a Filharmóniai Társaság kottatári katalógusában

1925-

Hangverseny száma	P r ó b a			A próba		Karnagy
	sz.	k e l t		ideje	helye	
I. fél. H. gy.	1.	1925	X. 15. X. 16	10-1	Cukrásza	Johánási
	2	"	" 17	10-1	"	"
	3	"	" 18	10-1	"	"
	4	"	" 19	10-1	"	"
	5	"	" 21.	10-1	"	Komor
II. fél. H. gy.	6	"	okt 8	10-1	H. Sz.	Kerner
	7	"	" 10	10-1/21	Lenecka- demia.	"
	8	"	okt 23	10-1	" H. Sz.	Brosch friz
	9	"	" 24	10-1/22	" H. Sz. okt.	"

Cselekvő hangverseny körút.

5. faksimile. Az együttes 1925/1926-os évadának próbaadatait rögzítő napló egyik oldala

Az album, a magyarországi és a nemzetközi zeneélet kulcsfontosságú alakjainak – így például Bartók Bélának, Goldmark Károlynak, Erich Kleibernek, Richter Jánosnak, Richard Straussnak, Ottorino Respighinek, Siegfried Wagnernek vagy éppen Gustav Mahlernek – mintegy kétszázötven eredeti levelét tartalmazza betűrendben. A gyűjtemény ezeken kívül még több ezer levelet és táviratot is megőrzött az 1930-as évek végétől az 1940-es évek végéig, illetve az 1960-as és 1970-es évekből. E levelek számos információval szolgálnak például a vendégkarmesterek szereplésének körülményeiről, az előadott művekről, valamint az együttes finansziális ügyeiről. A neves karmester, Hermann Abendroth 1955. május 5-i levele például arról tanúskodik, hogy Beethoven 9. szimfóniáját, a wagneri–mahleri hagyományt követve, megnövelt fúvóskarral kívánta előadni (6. *fakszimile* a 158. oldalon).

A gyűjteményben fennmaradt törzskönyv és taglisták a legkorábbi időszakról, 1867-től rögzítik a zenekar tagjainak adatait. E lajstromok több esetben pontosabb adatokat tartalmaznak az együttes muzsikusról, mint például a lexikonok szócikkei, sőt számos alkalommal e forrásokból tudhatjuk csak meg a zenészek születési dátumát, pontos hivatali idejüket, valamint más személyes adataikat.

A dokumentumokon túl: a zenekar történetének irodalma

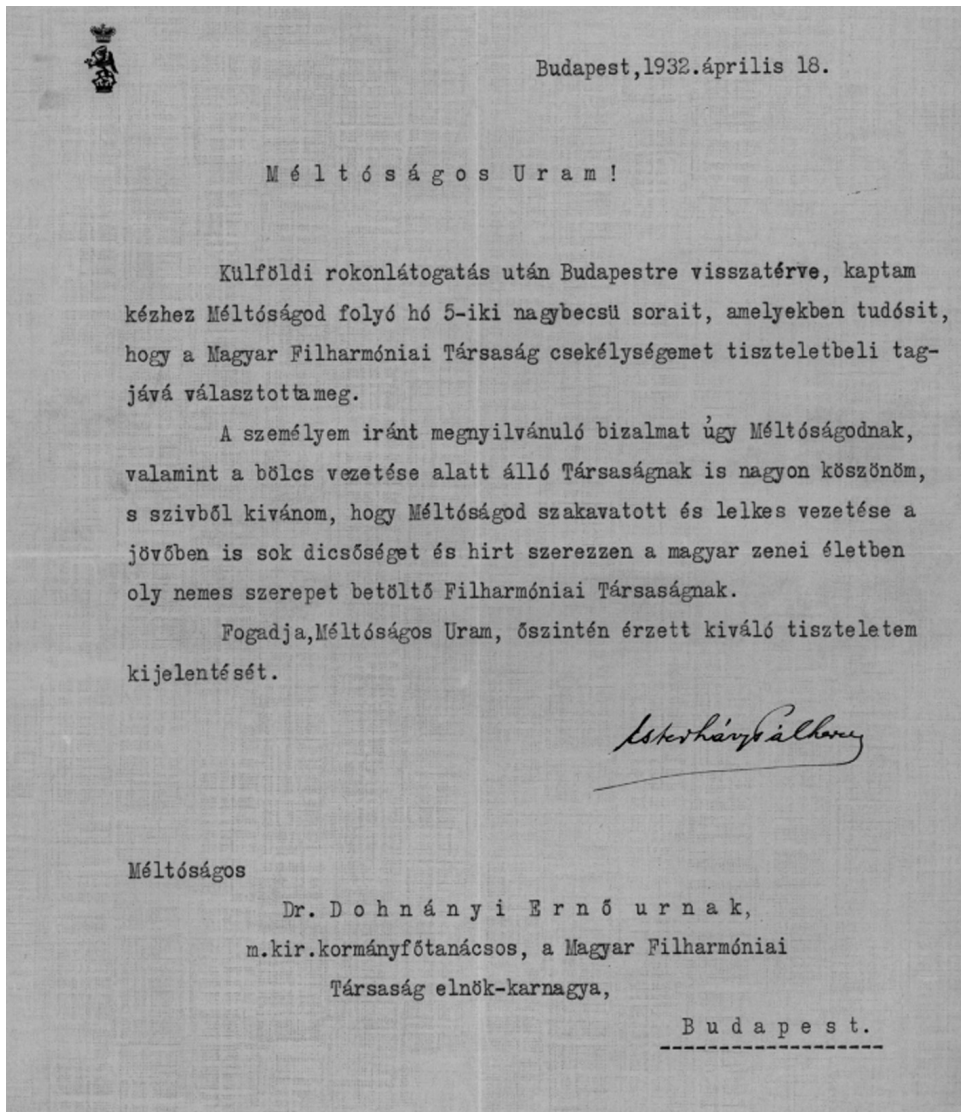
Mindezek egyértelművé teszik: a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának gyűjteménye igen sokszínű dokumentációt őrzött meg működésének immár csaknem százhetven évéből. A 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban elhelyezett dokumentumok a jövőbeli kutatás számára lehetővé teszik nem csupán az együttes történetének részletes feltárását, de a 20. századi zene- és intézménytörténet minél pontosabb megismerését is.

Bár az együttes történetéről már néhány – általában jubileumok apropóján megjelent – emlékkönyvből tájékozódhatunk, az e kötetekből hiányzó jegyzetapparátus miatt nem tudható, milyen mértékben támaszkodtak a Filharmóniai Társaság archívumának dokumentumaira. Az első ilyen kötet 1903-ban, az együttes fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából *A Filharmoniai Társaság múltja és jelene 1853–1903* címmel látott napvilágot.¹⁶ Az impozáns kiadvány a történeti áttekintés mellett a zenekar koncertjein felcsendült műveket is listázza. Hasonló felépítésű, ám a repertoár és a közreműködő előadóművészek, karmesterek felsorolását tekintve sokkal ambiciózusabb a Társaság szólócellistájának, Csuka Bélának már említett, 1943-ban megjelent, máig alapvetőnek tekinthető munkája.¹⁷ Ennél jóval szerényebb formátumú a következő – szintén évfordulóhoz köthető, ezúttal a 125. jubileumra készült –, Breuer János szerkesztette kiadvány, mely 1978-ban látott napvilágot.¹⁸ Újabb impozáns emlékkönyv készült a Filharmóniai Társaság

16 Mészáros Imre–Isoz Kálmán (szerk.): *A Filharmóniai Társaság múltja és jelene 1853–1903*. Budapest: Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari nyomdája, 1903.

17 Csuka: *Kilenc évtized...*

18 Breuer János (szerk.): *A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának 125 esztendeje (1853–1978)*. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.

6. fakszimile. Herceg Esterházy Pál levele Dohnányi Ernőnek (1932. április 18.)

fennállásának 150. évfordulója alkalmából 2005-ben, Bónis Ferenc közreadásában.¹⁹ Az együttes legfontosabb korszakainak olvasmányos, mégis rendkívül gazdag bemutatása mellett a kötet egy CD-mellékleten, táblázatban közli a százötven év hangversenyeinek adatait. A legújabb kiadványok esetében azonban problematikusnak tekinthető, hogy nem primer forrásokra építenek, hanem bevallottan Csuka

19 Bónis Ferenc: *A Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje, 1853–2003*. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.

7. faksimile. Wilhelm Furtwängler és a Budapesti Filharmóniai Társaság 1939-ben

Béla már említett kiadványát használják kiindulópontul, ami lehetetlenné teszi a téma kritikus-elemző megközelítését. Bónis Ferenc ugyan hivatkozik kötete előszavában a Filharmóniai Társaság Archívumának fényképgyűjteményére és irattárára, az azonban nem tudható pontosan, hogy munkája elkészítéséhez milyen mértékben használta a gyűjtemény gazdag irattárát. Az előszóban Bónis azt a – nem teljesen helytálló – megállapítást tette, hogy az együttes nem minden időszakában gyűjtötte szisztematikusan az történetükhöz kapcsolódó dokumentumokat, s hogy a vidéki és külföldi vendégszereplések sajtóvisszhangjaiban is találhatunk hiányosságokat.²⁰

A gyűjtemény ismeretében kétségtelenül elmondható, hogy a II. világháborút követő évek dokumentációjában vannak hiányok, a hangversenyek sajtóvisszhangjai azonban bőséges mennyiségben állnak rendelkezésre. Ez egyébként így van a külföldi koncertek kritikáinak esetében is. Az 1937-ben lezajlott németországi turné állomásai közül például csak a berlini hangversenyről százegegy különböző napilap számolt be, de hasonlóan gazdagnak tekinthető a század második felében tar-

20 Uott, 6.

tott külföldi hangversenyekhez kapcsolódó írásos anyagrész is. Ha a Filharmonikusok nem akarták volna megőrizni emlékeiket, nem maradhatott volna fenn a század első felének és a Dohnányi-korszaknak gazdag – valójában az egész archívumot tekintve a leggazdagabb – dokumentációja. Mindebből arra lehet következtetni, hogy könyve összeállításakor Bónis Ferencnek vélhetően nem állt rendelkezésre az egész irattári anyagrész, aminek persze elsődleges oka az lehetett, hogy a fennmaradt dokumentumok – részben rendezetlenül – a kottatár mélyén rejtőztek.

A Filharmóniai Társaság e gazdag gyűjteményének dokumentumaiból megjelent már néhány – fekete-fehér vagy színes illusztrációként az imént említett jubileumi kiadványokban. Jómagam egy 2023-ban, az együttes fennállásának 170. évfordulója alkalmából megjelenő újabb, ezúttal kétnyelvű impozáns kötet összeállításán dolgozom. *A Filharmóniai Társaság története képekben és dokumentumokban (1853–2023)* című gazdagon illusztrált kiadvány az együttes gyűjteményében található – és nagyrészt még publikálatlan – dokumentumok és fényképek felsorakoztatásával kívánja bemutatni a zenekar százhetvenéves történetét.

ABSTRACT

ANNA LASKAI

MEMORIES OF 169 YEARS

The collection of the Budapest Philharmonic Society Orchestra in the Archives for 20th and 21st Century Hungarian Music

In the Archives for 20th and 21st Century Hungarian Music, which primarily preserves and processes the legacies of 20th century contemporary composers and musicologists, the collection of archival documents of the Budapest Philharmonic Society Orchestra is of special importance. This long-established ensemble, the first symphony orchestra in Hungary, can be considered the most important institution in Budapest's musical life from 1853 to the present day. Founded on the initiative of Ferenc Erkel and the Doppler brothers, during its almost 170 years of existence the orchestra has been conducted by such renowned conductors (also the orchestra's chief conductors) as Ferenc Erkel, Sándor Erkel, István Kerner, Ernő Dohnányi, János Ferencsik and András Kórodi, and also by foreign guest conductors such as Gustav Mahler, Károly Goldmark, Wilhelm Furtwängler and Erich Kleiber. The present overview provides the history of the ensemble's archives and the most important documents they preserve, and attempts to draw attention to the types of documents that will prove most promising for research.

Anna Laskai graduated in musicology at the Budapest Liszt Academy of Music in 2017, and enrolled in the Doctoral School at the same institution (2017). Her PhD thesis deals with the foreign tours of the Budapest Philharmonic Orchestra in the 'Dohnányi-period' (1919–1944). She has been an external staff member, then an assistant research fellow at the Institute for Musicology of the Research Centre for the Humanities since 2014. She is the curator of the collection of the Budapest Philharmonic Society at the Institute, and is also working on the compilation of the history of the orchestra (online publication). She took an active part in the work of cataloguing the different Dohnányi collections. She has published a monograph on Gyula Dávid both in Hungarian (2016) and English (2018) in the series *Hungarian Composers*. She has also compiled a catalogue of 85 contemporary Hungarian composers as a commission for the Hungarian Society for Composers (publication in 2022). She was awarded the Fellowship Granted by the Hungarian Republic, and Zoltán Kodály Scholarship (Ministry of Culture, 2022) and the New National Excellence Programme (Ministry of Innovation and Technique, 2018, 2019).